

Kveenit – siirtolaisia vai etninen kategoria

Lassi Saressalo

Jouduin kirjoittamaan tuon otsikon itselleni Järsykkeeksi saatua Siirtolaisuus/Migration -lehestä pyynnön kuvata pohjoisnorjalaisista suomalaisperäistä vähemmistöä, jota kutsutaan kveeneiksi. Julkaisin väitöskirjana tutkimuksen kveeneistä kesäkuussa 1996 ja sen yhteydessä jouduin useamman kuin kerran hahmottamaan suhteeni siirtolais- ja vähemmistökysymykseen niin kveenejä koskien kuin laajemminkin.

Kveenit ovat Pohjois-Norjassa asuva väestönosa, joka ei ole saamelaista kulttuuriyhteisöä, mutta jota ei myöskään pidetä ”oikeina norjalaisina”. He ovat siis erilaisia. Olen selvittänyt tutkimuksessani, mihin tuo erilaisuus perustuu ja miten sitä käytetään.

Maahanmuutto

Keskeisin kveeniiden sisäinen ja myös ulkoinen identiteettisymboli on omien juurten johtaminen Ruijaan aikoinaan muuttaneisiin ”esiäijiin ja -ämmiin”. Suomalaiselta kulttuurialueelta on ollut kontakteja Ruijan merimaahan jo tuhannen vuoden takaa, mutta varsinaisesti nykyisten kveeniiden edeltäjät siirtyivät asuinsijoilleen osana 1700-luvun uudisasutusliikettä Etelä-Suomesta pohjoiseen (uudisasutusliikettä) ja 1800-luvulla kaivos- ja kalastusteollisuuden työpaikkoihin (työsiirtolaisuus).

Lassi Saressalo, FT, Tampereen kaupungin kulttuuritoimenjohtaja.

Varhempi maahanmuutto kohdistui Länsi-Ruijaan ja sen suojaisiin vuononlaaksoihin, jossa oli tarjolla metsäkulttuurille sovelias vaa- jaakäyttöinen ekologinen lokero uudisasukkaiden asettua. Tällöin saivat suomalaisvärin tai syntyivät asutuksen myötä Yykeän (Lynge) kveenikylät, Raisin (Nordreisa) ja Alattion (Alta) asutukset, Porsankivuonon Lemmijoki (Lakselv) ja Pyssyjoki (Børselv) sekä Tenon varren suomalaiset asutuspaikat. Myös nykyiset saamelaisalueen ydinseudut, Kaarasjoki ja Kautokeino saivat pysyvän asutuksen, joka luonnollisesti pian saamelaistui, kuten kävi myös Naavuonossa (Kvaenangen) ja Läjijivuonossa (Laksefjord) sekä Tenolla.

Työsiirtolaisuus, jota suursiirtolaisuudeksi jouduttivat 1860-luvun katovuodet, kohdistui pääsääntöisesti Alattion kupari-kaivoksille ja Itä-Ruijaan, Varengin alueelle sekä Paatsjokivarteen. Toki vaeltajia asui myös aiemmin syntyneissä kylissä samoin kuin ulkosaarilla, mutta varsinainen suuri väestömuutos tapahtui idässä. Vesisaaresta tuli kveeniennemistöinen kaupunki, jossa norjalaisen keskikaupungin molemmilla puolin olivat kveenikaupunginosat (Sisäpää ja Ulkopää). Pitkin Varengin pohjoisrantaa syntyi kveenikyliä ja saamelaisasutus joko sulautui tai muutti alta pois. Kylien norjalaisasutus lähti suurelta osin Amerikkaan. Annijoki (Vestre Jakobselv), Kallijoki (Skallelv), Salttjärvi, Pikku Ekrea syntyivät pohjoisrannalle ja Pykeä (Bugöynes) ja Näätämö (Neiden) eteläpuolelle vuonoa.

Kieli

Toinen tekijä, joka kveenejä yhdistää, on suomen kieli, sen osaaminen tai ainakin sen arvostaminen. Maahanmuuttajia lienee 1700-luvulla ja 1800-luvulla ollut 12 000–15 000, mikä on varsin huomattava väestönsiirtymä harvaan asututelta pohjois-suomalaiselta kulttuurialueelta. Tällä hetkellä kielen taitajia lienee 2 500 henkeä ja sen kanssa toimeentulevia 4 000–5 000. Kielen etnisyyssymbolismin kannalta on merkittävää, että kun lasketaan väestödemografisesti, saadaan sellaisten kveenien lukumääräksi, joiden isovanhemmista ainakin joku käytti suomen kieltä, noin 50 000–60 000. Samaa kuvaa norjalaisen viimeisen väestönlaskennan julkaisematon tulos, jonka mukaan kveenisukuisiksi Ruijassa olisi ilmoittautunut enemmän henkilöitä kuin saamelaisiksi.

Kveenimurteet alkavat luonnollisesti hävitä suomen yleiskielen alettua korvata sen. Tiedotusvälineet, radio ja televisio alkavat tarjota yleiskielimallia myös Ruijan kveenikyliin. On luonnollisesti todettava, ettei kielen hallinta ole välttämättä merkittävin identiteettisymboli. Norjalaistamispaineen alla 1900-luvulla osa kveeneistä erityisesti Itä-Ruijassa ohjasi lapsensa kielelliseen assimilaatioon. Kuitenkin nämä kielellisesti suomalaiset juurensa kadottaneet pystyvät toimimaan ja ilmaisemaan erilaisuuden identiteettiään muilla keinoin – ja norjalaisyhteisössä tulevat myös paremmin kuulluiksi.

Selvää myös on, ettei kveeniväestöstä löydy henkilöitä, jotka eivät nykyisin hallitsisi norjaa (bokmål) – sehän on maan kieli ja se toki tulee kaikkien hallita.

Etnonyymi

Kuka on *kveeni*. Tai kuka on *suomalainen*. Ja mikä on *finlander* ja kuka taas *finne*. Etnonymisekaannus Ruijassa johtuu toisaalta kaksikielisyydestä ja toisaalta siitä, että Jäämeren rannalle on kveenisiirtolaisuuden jälkeenkin siirtynyt Suomesta siirtolaisia, jotka edustavat eri lähtötilannetta.

Norjalaiset ovat aina kutsuneet tuntureiden takaa sisämaasta tulleita kveeneiksi. Sanan etymologiaa on tarkastellut mm. Jouko Vah-tola, joka palauttaa käsitteen tarkoitamaan ”alavaa maata” – kven land – josta aluenimi ja etnonymy. Tämä muinainen, jo Ottarin 890-luvulla käyttämä etnonymy siirtyi luonnollisesti myös siirtolaisväestöön – olivatpa nämä sitten Ruotsin tai Venäjän alamaisia. Mutta tärkeätä oli, etteivät nämä 1700-luvun ja 1800-luvun maahanmuuttajat olleet kansallisuudeltaan tietoisesti suomalaisia. Kansallisuusaate ei ollut vielä ulottunut syvälle ihmismieliin muuton loppuvaiheessakaan. Siksi onkin ymmärrettävää, että kveeniväestö on kansallisuudeltaan ehdottomasti lojaaleja norjalaisia. Heille 17. toukokuuta on oma kansallispäivä, ei 6. joulukuuta kuten sodanjälkeisille uussiirtolaisille (*finlendere*).

Kveeni-käsitteellä on kuitenkin ollut (ja sydämässä se tunnetaan vieläkin) pejoratiivinen merkitys. Pahimpina norjalaistamisaikoina 1920-luvulta toiseen maailmansotaan kveeni oli negatiivinen käsite, joka kohdistettiin suomalaisperäiseen väestöön muista kuin etnisistä syistä. ”*Den finske fare*” oli norjalaisten ulkopolitiittisista syistä luoma oslolainen ajatuskuvio, jonka mukaan kansakunnaksi noussut Suomi tahtois kaksine käsivarsineen syleillä itselleen koko Ruijan. Eikä tätä ajatusta Suomessa välttämättä vakan alla pidettykään – muistetaanhan AKS:n ja IKL:n sekä Lapuan liikkeen haaveet kaikkien Suomen heimojen yhteisestä kotimaasta. Norjalaiset kavahtivat näitä oikeistoajatuksia ja kohdistivat kveeniväestöön varsin voimakkaita kulttuurisia toimenpiteitä tavoitteena norjalaistaminen. Tätä kautta epäilyt viideskolonnalaisuudesta hälvenisivät. Noina kulttuurisen ja henkisen vainon aikoina ”kveeni”-etnonymista tuli epäsuosittu, alistava ja poliittinen käsite.

Mutta kveeniaktivismi on ottanut käsitteen uudelleen esiin, käsittelee sitä arvovapaasti ja samalla tekee selvän eron perinteisen kveeniväestön ja uudemman suomalaissiirtolaisuuden välillä.

Etnografia

Museaaliseksi identiteetiksi voisi kutsua niitä kansankulttuurin piirteitä, jotka edelleenkin todistavat maahanmuuttaneen väestön erilaisuutta elämän eri alueilla. Suomalainen rakennuskulttuuri, metsäkulttuuri, sisävesi- ja jokikalastustekniikat, saunakulttuuri, arktisen karjanhoidon hallitseminen, niittyjen raivaaminen ja kiviaitojen nostaminen muistomeriksi raivaustyöstä, käsityöammattilaisuus ja sopeutuminen merikalastukseen ovat tarjoamassa positiivista identiteetikuvaa kveeneistä, kuvaa, jonka norjalaisetkin hyväksyvät.

Kertomukset kyläseudun ”ensimmäisistä”, vaikuttajista tai norjalaistamisen vastustajista, ovat etnomyyttejä, joita käytetään defensiivisessä folkloressa kertomassa oman elämänmuodon oikeutuksesta, minuuden legalisoinnista. Näistä joka kylällä on oma repertoarinsa – sen sijaan yhtä suurta kertomusta – kveeneeposta ei ole folkloressa eikä bookloressakaan vielä syntynyt.

Lestadiolaisuus

Lestadiolaisuus, joka alkuaan oli nimenomaan saamelaisväestölle kohdistettu moraalinen liike, muuttui Kautokeinin tapahtumain jälkeen 1850-luvulla yhä suomalaisemmaksi. Samalla liike levisi myös Ruijaan, jossa se kielellisesti konservatiivisena sekä mieleltään rahvaan herätysliikkeenä tarjosi kveeniväestölle mahdollisuuden käyttää sitä myös etnisenä samaistumiskohteena norjalaistamispaikneen alla. Liike toimikin varsin tietoisesti kansankielisen opetuksen sekä kveeniväestön oikeuksien puolesta valtionkirkon manipuloi-vaa oppi- ja hallintorakennelmaa vastaan. Siinä mielessä lestadiolaisuutta voidaan pitää etnisenä liikkeenä. Lestadiolaisuuden tutkiminen on kesken ja norjalaisten fratrioiden etnisyyden tulkinnassa on jatkotutkimuksessa käytettävä hyväksi amerikasiirtolaisuuden aineistoja; siellähän lestadiolaisuudesta varsin pian tuli selvä etninen uskonto.

Oikeus etnisyyteen

Kveenisivistyneistön parissa ajatus oman etnisyyden nostamisesta kansanliikkeeksi ja Pohjois-Norjan muuttamisesta kolmientiseksi alueeksi sai tuulta 1970-luvun lopulla. 1980-luvun norjalainen ja suomalainen tutkimuskiinnostus ja yleinen avoin yhteiskunnallinen ilmapiiri tukivat kveeniaktivismiin nousua. Alussa mukana oli myös voimakas tuki uussiirtolaisten taholta; itse asiassa kveeni liikkeen alkuaikoina suomalaisseurat eri Ruijan kylissä toimivatkin etnisyyden kanavina. Pian kuitenkin jo todetut periaatteelliset erot ”etnistämisessä” hajottivat uussiirtolaisten ja kveeniaktivistien yhteistyön ja kveenit perustivat omaa asiaansa ajamaan Norske Kveners Forbund -järjestön eli Ruijan Kveeni-liiton vuonna 1987. Liitolla on nykyisin henkilöjäseniä kaikkiaan noin 700.

Kveeni-liiton keskeisin tehtävä on saada Norjan valtio antamaan kveeneille perinteisen etnisen ryhmän tai norjalaisen perinteisen vähemmistön status. Liitto ei pidä kveenejä YK:n määritysten mukaan siirtolaisina, vaan nimenomaan vakiintuneena etnisenä vähemmistöryhmänä, jolle luonnollisesti kuuluvat kansainvälisissä sopimuksissa hyväksytyt ja Norjan ratifioimat vähemmistöoikeudet. Tätä problematiikkaa esitteli tutkija Venke Olsen Siirtolaisuus -lehden numerossa 1/94. Norjan valtio taas haluaa pitää kiinni määritelmästä, jonka mukaan kveenit ovat siirtolaisryhmä – vanha tosin, mutta kuitenkin. Epäloogista norjalaisten viranomaisten toimissa on se, että uussiirtolaiset saavat kaikki kansainvälisten sopimusten mukaiset palvelut, mm. äidinkielen opetuksen, mutta siirtolaisiksi luokitelluille kveeneille tätä oikeutta ei suoda. Perusteena on, että he siirtolaisstatuksesta huolimatta ovat osa norjalaista kansalliskokonaisuutta!

Tutkimuksessani olen päätenyt ratkaisuun, jonka mukaan kveenit ovat omaksi etniseksi kategoriakseen erotettava pohjoisnorjalainen väestöryhmä. He eivät ole ulkomailla asuvia suomalaisia vaan Norjan kansalaisia, joilla on oma erilaisuuteen pohjautuva dokumentoitavissa oleva etninen identiteetti.